

Dr. Can Fuat GÜRLESEL
Ekonomist

DÜNYA EKONOMİSİ 2021 YILINDA PANDEMİ SONRASI YENİ KOŞULLARDA HIZLI TOPARLANMA YAŞADI

Dünya ekonomisi 2022 yılında pandemi sonrası oluşan yeni normal koşulları içinde hızlı bir toparlanma yaşamıştır. Hızlı toparlanmanın ana nedeni salgına karşı yürütülen aşı çalışmaları ve sağlanan başarı olmuştur. Salgına karşı birçok aşı geliştirilmiş ve yaygın olarak uygulama onayı alınmıştır. 2021 yılında aşılama çalışmalarının ilk çeyrek döneminde başlamıştır.

Gelişmiş ülkeler 2021 yılının tamamında nüfuslarının büyük bölümünde aşılama tamamlamıştır. Gelişen ülkelerde ise aşılama çalışmaları daha yavaş gerçekleşmiştir. Az gelişmiş ülkelerde ise uluslararası yardımların desteğine rağmen 2021 yılında yeterli aşılama sağlanamamıştır.

2021 yılının ilk çeyrek döneminde salgın nedeniyle kapatma ve kısıtlama önlemleri sürdürülmüştür. Ancak aşılama çalışmaları salgına karşı büyük ölçüde başarı sağlamaya başlamış ve buna bağlı olarak kapatma ve kısıtlamalar yılın geri kalanında kademeli olarak kaldırılmıştır. Önlemler daha çok aşı olmayanlara yönelik uygulanmıştır. Yaz aylarında salgının dördüncü dalgası özellikle Asya ülkelerinde etkili olmuştur. Ancak aşılama çalışmaları salgında dördüncü dalga kontrol altına alınmış ve etkileri sınırlanmıştır.

2021 yılında salgına ilişkin olarak yaşanan bu gelişmelere bağlı olarak dünya ekonomisi yılın ilk çeyreğinden itibaren toparlanma sürecine girmiştir. Yılın ikinci çeyrek döneminden itibaren ise toparlanma hızı büyümeye dönüşmüştür. Aşılama ile sağlanan sektörlerdeki açılmalar büyümeyi desteklemiştir. Başta hizmet sektörü olmak üzere bir yılı aşkın kapalı kalan faaliyetlere geri dönüş gerçekleşmiştir. Yine tüketiciler kapalı kalan bir yılın ardından ötelenen harcamaları ile ekonomileri desteklemiştir.

2021 yılında hükümetlerin ve merkez bankalarının ekonomiye yönelik destekleri sürmüştür. ABD'de yeni yönetim desteklerini genişletmiştir.

TABLO 1: DÜNYA EKONOMİSİ TEMEL GÖSTERGELER

	2019	2020	2021
Dünya Ekonomisi Büyüme (%)	2,5	-3,4	6,1
Gelişmiş Ülkeler Büyüme (%)	1,7	-4,5	5,2
Gelişen Ülkeler Büyüme (%)	3,7	-2,0	6,8
Dünya Mal İhracatı (Milyar Dolar)	19.005	17.645	22.284
Dünya Mal Ticareti Büyüme Miktar (%)	0,3	-4,7	9,4
Değer (ABD Doları) Olarak Büyüme (%)	-2,8	-7,2	26,3

Kaynak: IMF World Economic Outlook, 2022 Temmuz, World Trade Organization

Başta ABD merkez bankası FED olmak üzere tüm merkez bankaları genişletici para politikalarını yıl boyunca sürdürmüştür. Devam eden destekler özellikle salgın ile ortaya çıkan istihdam kayıplarının da geri alınmasına yardımcı olmuştur. İstihdam artışı ekonomileri desteklemiştir.

Ekonomide yılın ikinci yarısında artan talep karşısında imalat sanayi üretiminde ve ticaretinde hızlı bir büyüme sürecine girilmiştir. Hızlı artan talep karşısında siparişler hem öne çekilmiş hem de yükselmiştir. Sanayideki bu gelişmeler ile tedarik, üretim ve teslimat süreçlerinde sıkıntılar ortaya çıkmıştır. Buna rağmen sanayide yılın büyük bölümünde yüksek büyümeler gerçekleşmiştir.

Tüm bu gelişmeler çerçevesinde dünya ekonomisi 2021 yılında yüzde 6,1 büyümüştür. Gelişmiş ülkeler 2021 yılında yüzde 5,2 büyümeye sağlamıştır. Gelişen ülkeler ise 2021 yılında yüzde 6,8 büyümeye göstermiştir. Hemen tüm ülkelerde büyüme yaşanmıştır.

Dünya ekonomisi 2021 yılında sağladığı büyüme ile salgın sonucu karşılaştığı kayıpları büyük ölçüde telafi etmiştir. Ancak aşılama çalışmaları bölgesel ve ülkeler arasında farklılıklar oluşmuştur. Aşılama özellikle gelişmiş ülkelerde yoğun şekilde uygulanmıştır. Dünya nüfusunun önemli bir bölümünü içeren az gelişmiş ülkelere 2021 yılında yeterli aşı temin edilememiştir. Bu nedenle birçok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede büyümeler sınırlı kalmış ve gelişmişlik farkları daha da açılmıştır.

2021 yılında dünya mal ticaretinde yüzde 26,3 büyümeye gerçekleşmiştir. Miktar bazında büyüme yüzde 9,4 olmuştur. Ticarete konu olan tüm emtia ve mallarda önemli fiyat artışları gerçekleşmiştir. Pandemi sonrası yaşanan iktisadi ve sosyal faaliyetlere geri dönüş, ertelenen talebin gerçekleşmesi ve tedarik endişeleri ile öne çekilen ve arttırılan siparişler sonucu dünya mal ticaretinde kuvvetli bir büyüme olmuştur.

2020 yılında yaşanan pandeminin 2021 yılına en önemli miraslarından birisi ortaya çıkan yeni koşullar içinde enflasyondaki artış olmuştur. Enflasyon dünya genelinde 2021 yılının ikinci yarısından itibaren birikmeye başlamış ve 2021 yılsonunu gelişmiş ve gelişen hemen tüm ülkede zirvelerde tamamlamıştır.

Küresel enflasyon öncelikle taşımacılık fiyatları ve emtia fiyatları artışları ile birikmeye başlamıştır. Yine tedarik zincirlerinde yaşanan sıkıntılar ile birçok girdi fiyatlarında önemli fiyat artışları ortaya çıkmıştır. Yılın son aylarında bu kez enerji fiyatlarında sert artışlar olmuştur. Yenilenebilir enerjiye geçiş ile önce doğalgaz ve elektrik fiyatları yükselmiştir. Talep artışı beklentisi ile petrol fiyatları da emli ölçüde yükselmiştir. Gıda fiyatları ise iklim değişiminin yarattığı tedarik güvenliği sorunları ve başta gübre olmak üzere üretim girdilerinde yaşanan yüksek artışlar sonrası yıl genelinde yükselme eğilimi içinde olmuştur.

2021 yılında tedarik güvenliği konusu daha da önem kazanmıştır. Buna bağlı olarak ülkeler birçok kritik üründe ve girdide yurtdışından tedariki öne çıkarmış ve bu nedenle yeni kapasite yatırımları başlamıştır. Yeni yatırımlar ekonomide çarpan etkisi ile katkı sağlamıştır. Temassız ekonomi eğilimi dijitalleşmeyi hızlandırmıştır. Tüm iş süreçlerinde dijitalleşme öne çıkmıştır. Bu çerçevede elektronik ticaretin kurumsal ve bireysel satışlar içindeki payı da hızla yükselmeye başlamıştır.

Küresel tedarik zincirlerindeki bozulma ve yeniden yapılanmanın başlaması 2021 yılında tedarik ve üretim sıkıntılarını dolayısıyla gecikmelere yol açmıştır. Birçok üretim için yeterli hammadde ve ara girdi zamanında tedarik edilememiştir. Buna bağlı olarak üretim gecikmeleri yaşanmıştır. 2021 yılında yaşanan bir diğer önemli gelişme taşımacılık fiyatlarındaki artışlar olmuştur. Deniz, kara ve hava yolu taşımacılıklarında navlun fiyatları birkaç katı artış göstermiştir. Taşımacılık ve liman hizmetlerindeki sıkıntılar yıl boyu sürmüştür. Konteyner dolaşımı küresel ölçekte bozulmuştur.

TÜRKİYE EKONOMİSİ 2021 YILINDA YÜZDE 11 BÜYÜME SAĞLADI

Türkiye 2021 yılında yüksek ekonomik büyüme göstermiştir. Türkiye ekonomisi 2021 yılında yüzde 11 büyümüştür. 2020 yılında yaşanan pandemi salgınının etkileri 2021 yılında azalarak devam etmiştir. 2021 yılında salgında yeni dalgalar ve varyantlar yaşanırken yoğun bir aşılama gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak iktisadi ve sosyal faaliyetlere yönelik kısıtlamalar kademeli olarak azaltılmıştır. Kısıtlamaların kademeli olarak azaltılması ekonomik büyümeyi desteklemiştir. İç talepte özellikle hizmet sektöründeki geri dönüşün etkisi yaşanmıştır.

2021 yılında ekonomik büyümenin sürükleyicisi ihracat, ihracata dayalı sanayi üretimi artışı ve yine sanayi üretimi artışı ile ortaya çıkan yeni yatırımlar olmuştur. Pandemi sonrasında ortaya çıkan yeni koşullar içinde küresel tedarik zincirlerindeki değişim Türkiye'ye yönelik talebi artırmıştır. Buna bağlı olarak 2021 yılında ihracat rekor seviyeye ulaşırken, sanayi üretiminde yüksek bir büyüme gerçekleşmiştir. Türkiye'ye yönelik artan ilave tedarik talebi ile sanayi kesiminde yeni kapasite yatırımlarında da hızlı bir büyüme gerçekleşmiştir.

Türkiye ekonomisinde iç ve dış talebin sürüklediği büyüme yılın dört çeyrek döneminde de hissedilmiştir. Ekonomi politikaları da yılın ilk üç çeyrek döneminde büyümeyi ve finansal istikrarı desteklemiştir. Enflasyon ve Türk lirası yılın ilk üç çeyrek döneminde makul seviyelerde gerçekleşmiştir. Ancak ekonomide Eylül ayında başlayan para politikası değişiklikleri hem enflasyonda artışa neden olmuş hem de finansal dalgalanmalara yol açmıştır.

2021 yılında yüksek büyümeye ile milli gelir ABD doları olarak da hızlı bir artış göstermiştir. Milli gelir 2021 yılında 717 milyar dolardan 803 milyar dolara yükselmiştir. Milli gelir dolar cinsinden 2016 yılından sonra ilk kez artmıştır. Kişi başı milli gelir 2021 yılında 9.539 dolara yükselmiştir. 2013-2020 arasında gerileme yaşanan dolar cinsinden kişi başı milli gelir 2021 yılında uzun süre sonra ilk kez artış göstermiştir.

Yüksek ekonomik büyüme sonucu Türk lirasındaki değer kaybına rağmen kişi başı milli gelir dolar cinsinden 940 dolar artmıştır.

2021 yılında ekonomide sağlanan yüksek büyüme işgücü piyasalarını olumlu etkilemiştir. İktisadi ve sosyal kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması ve özellikle hizmet sektöründeki geri dönüş ile istihdamda önemli artışa yol açmıştır. 2021 yılında iş gücüne katılma oranı yüzde 51,4'e yükselmiştir. İstihdam 2,10 milyon kişi artmıştır. İşsizlik oranı ise yüzde 12'ye gerilemiştir.

TABLO 2: TÜRKİYE EKONOMİSİ TEMEL GÖSTERGELER

	2019	2020	2021
GSYH Milyar TL	4.320	5.048	7.209
GSYH Milyar Dolar	761	717	803
GSYH Büyüme Yüzde Sabit Fiyatlarla	0,9	1,8	11,0
İşsizlik Oranı Yüzde	13,7	13,1	12,0
İhracat Milyar Dolar	180,83	169,65	225,20
İthalat Milyar Dolar	210,35	219,51	271,40
Diş Ticaret Dengesi Milyar Dolar	-29,51	-49,86	-46,20
Cari İşlemler Dengesi Milyar Dolar	8,69	-37,26	-13,96
Cari İşlemler Dengesi / GSYH Yüzde	+1,14	-4,96	-1,74
TÜFE Yıl Sonu Yüzde	11,84	14,60	36,08
ÜFE Yıl Sonu Yüzde	7,36	25,15	79,89
Bütçe Dengesi Milyar TL	-123,7	-175,3	-192,2
Bütçe Dengesi /Milli Gelir Yüzde	-2,89	-3,47	-2,67
Diş Borçlar Milyar Dolar	436	433	441
Merkez Bankası Brüt Döviz Rezervleri Milyar Dolar	81,3	50,0	72,6
Dağrudan Yabancı Sermaye Yatırımları Milyar Dolar	5,9	5,8	7,6
Sanayi Üretimi Büyüme Yüzde	-0,2	2,2	18,6
İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı Yıllık Ortalama Yüzde	75,9	71,9	76,6
Sabit Sermaye Yatırımları Büyüme Yüzde	-12,4	7,2	6,4
Merkez Bankası Ortalama Fonlama Faizi Yıl Sonu Yüzde	11,47	17,00	14,00
Sepet Kur Türk Lirası Yıl Sonu	6,18	8,26	14,24
TL Ticari Kredi Faiz Oranı Yıl Sonu Yüzde	12,02	20,00	24,37

Kaynak: TÜİK, T.C. Merkez Bankası, T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı

2021 yılında son çeyrekte uygulamaya konulan yeni para politikası sonucu enflasyonda hızlı bir artış yaşanmıştır. Faiz oranlarının indirilmesi ve negatif faiz oranları sonucu fiyatlamada davranışları bozulmuş ve yılın son çeyrek döneminde tüketici enflasyonu artışı hızlanmıştır. Türk lirasında yaşanan değer kaybı da tüketici enflasyonunu hızlandıran bir diğer unsur olmuştur. 2021 yıl sonunda tüketici enflasyonu yıllık yüzde 36,08 olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılının son çeyrek döneminde döviz kurlarında yaşanan yüksek artışlar ile üretici fiyatları yıl sonunda yüzde 79,89'a yükselmiştir. Yılın büyük bölümünde yurtdışı kaynaklı üretici fiyat artışı baskısı da yaşanmıştır. Emtia ve özellikle enerji fiyatlarında yaşanan artış etkili olmuştur.

Küresel tedarik zincirlerindeki değişim ile Türkiye'ye yönelen ilave tedarik talebi, Türkiye'nin ihracatında önemli artışa yol açmıştır. İthalat ise 2021 yılında yüzde 23,6 yükselmiş ve 271,4 milyar dolar olmuştur. Ekonomide hızlanan büyüme ve ithal edilen enerji-emtia fiyatlarındaki artışlar ile ithalat da artmıştır. 2021 yılında sağlanan yüksek ihracat artışı ile Türkiye'nin dış ticaret açığı da sınırlı ölçüde gerilemiştir. Dış ticaret açığı 2021 yılında yüzde 7,3 azalmış ve 46,2 milyar dolara inmiştir. İhracatın ithalata oranı 2021 yılında yüzde 83'e yükselmiştir.

2021 yılında dış ticaret açığındaki gerileme ve turizm gelirlerindeki artış sonucu cari işlemler dengesinde açık önemli ölçüde azalmıştır. Cari işlemler dengesinde 2021 yılında açık 14 milyar dolara kadar gerilemiştir. Cari açığın milli gelire oranı ise yüzde 1,7'ye inmiştir. Cari dengedeki iyileşmeye ana katkı ihracat artışı ve turizm gelirlerinden sağlanmıştır.

2021 yılında bütçe açığında enflasyonun altında ve sınırlı bir artış yaşanmıştır. Pandemi nedeniyle 2020 yılında bütçeden yapılan destek harcamaları 2021 yılında azalmıştır. Yüksek ekonomik büyüme ile vergi gelirleri de yükselmiştir. Bunlara bağlı olarak 2021 yılında bütçe açığı 192,2 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bütçe açığının milli gelire oranı ise yüzde 2,7'ye gerilemiştir. Kamu maliyesinde iyileşme sağlanmıştır.

2021 yılında sabit sermaye yatırımları cari fiyatlarla yüzde 45,9 büyüyerek 2.016 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Sabit sermaye yatırımları tüketici enflasyonundan arındırıldığında ise yüzde 7,2 büyümüştür. Sabit sermaye yatırımları reel olarak da büyüme göstermiştir.

Sanayi sektöründe üretim 2021 yılında yüzde 18,6 büyümüştür. Salgın yılında yüzde 2,2 üretim artışı başarısı sağlayan sanayi üretimi 2021 yılında ise bu kez yüksek bir artış göstermiştir. Türkiye'ye yönelen ilave tedarik talebi ile hemen tüm sanayi sektörlerinde dış pazarlara dönük yüksek üretim artışları gerçekleşmiştir. İktisadi ve sosyal faaliyetlerdeki kısıtlamaların kademeli olarak kaldırılması sonucu iç talep de canlanmış ve sanayi üretimi desteklenmiştir.

T.C. Merkez Bankası 2021 yılının Eylül ayından itibaren politika faizini indirmeye başlamıştır. Politika faizi Eylül-Aralık döneminde 5 puan gerilemiş ve yıl sonunda yüzde 14'e inmiştir. Merkez Bankası artan enflasyon ve TL'deki değer kaybına rağmen faiz indirimlerine devam etmiştir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin risk primi ve piyasa faiz oranları yükselmiştir. Ticari kredi faiz oranları son çeyrekte hızla yükselmiş ve yılsonunda ortalama yüzde 24,37'ye ulaşmıştır.

2021 yılı Mart ayında TC. Merkez Bankası değişimi gerçekleştirmiştir. Merkez Bankası faiz oranlarını yaz sonuna kadar değiştirmemiş ve Türk lirası istikrarlı kalmıştır. TC. Merkez Bankası 2021 yılı eylül ayında politika faiz oranlarında indirim başlamıştır. Buna bağlı olarak Türk lirasında değer kaybı başlamıştır. 20 Aralık gününe gelindiğinde Türk lirası dolar kuru 18,36 seviyesi ile tarihin en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Aynı gün alınan önlemler ile TL bu kez değer kazanmıştır. Ancak Türk lirasında yüksek bir dalgalanma ve belirsizlik dönemi oluşmuştur. Türk lirası sepet kur 2020 yılını 8,26 seviyesinde kapatmıştır. 2021 yıl sonunda ise sepet kur 14,23 seviyesine kadar yükselmiştir. Böylece sepet kurda değer kaybı yüzde 72,3 olmuştur. Yıl ortalaması olarak ise sepet kurda değer kaybı yüzde 27,6 olarak gerçekleşmiştir.

Türk lirasının ABD doları karşısında rekor düşük seviyeye gerilediği 20 Aralık tarihinde yeni önlemler alınmıştır. Yeni ekonomi modeli veya Türkiye ekonomi modeli adıyla yeni politika uygulamalarına geçilmiştir. Türkiye ekonomi modeli daha düşük faiz oranlarını, yatırım ve üretim artışını, cari açıkta kalıcı iyileşmeyi böylece Türk lirasında kalıcı iyileşme sağlayarak enflasyonu düşürmeyi amaçlamaktadır. Türkiye ekonomi modeli başta kur korumalı mevduat uygulaması olmak üzere yeni finansal araçları kullanarak ekonomide liralaşmayı ve böylece Türk lirasına istikrar kazandırılmasını hedeflemektedir.

Türkiye ekonomisi 2021 yılını küresel yeni koşulların yarattığı fırsatları olumlu değerlendirerek kapatmış, ancak enflasyonda kalıcı bozulma ortaya çıkmıştır. 2022 yılına yeni bir ekonomi modeli ile geçilmiştir.

Dünya ve Türkiye ekonomisindeki koşullar ve gerçekleştirmeler 2021 yılında sektörler ve BTO firmaları için de temel belirleyici olmuştur. İktisadi ve sosyal faaliyetlere geri dönüş ile Türkiye'ye yönelik ilave tedarik talebi en etkili iki gelişme olmuştur. Bursa 250 Büyük Firma Araştırması 2021 yılı değerlendirmemiz bu koşullar dikkate alınarak yapılmaktadır.

İKTİSADİ VE SOSYAL FAALİYETLERE GERİ DÖNÜŞ 250 BÜYÜK FİRMANIN PERFORMANSINDA BELİRLEYİCİ OLDU

Dünya ve Türkiye ekonomisinde firmalar için ana koşulları salgına karşı başarıyla uygulanan aşılama faaliyetleri ile iktisadi ve sosyal faaliyetlere geri dönüş oluşturmuştur. 2021 yılında önce sanayide çalışma ve iş koşulları normalleşmiş, ardından hizmet sektörlerinde kademeli açılmalar ve geri dönüşler gerçekleşmiştir. Salgın nedeniyle hane halklarına ve tüketicilere uygulanan kısıtlamalar kademeli olarak azaltılmıştır. Böylece hane halkları ve tüketicilerin harcamaları da normalleşmeye başlamıştır. Ertelenen hane halkı talebi kuvvetli bir geri dönüş yapmıştır. Böylece 2021 yılında firmalar için hem dış talepte hem de iç talepte önemli bir büyüme yaşanmıştır.

Pandemi sonrası ortaya çıkan tedarik güvenliği ve yakından tedarik eğilimleri sonucu Türkiye'ye ilave bir tedarik talebi gelmiştir. Bursa gibi ihracatçı şehirler bu ilave tedarik talebinden olumlu etkilenmişlerdir. Yüksek ihracat artışı sanayi üretimini ve sanayi ile çalışan diğer sektörleri de olumlu etkilemiştir.

Tedarikte küresel ölçekte yaşanan sıkıntılar ve gecikmeler nedeniyle dünya genelinde artan talebin de etkisiyle daha yüksek stoklar ile çalışma eğilimi ortaya çıkmıştır. Tedarik güvenliği için girdi stokları yükselmiştir. Bu eğilimler siparişleri öne çekmiş ve üretimleri desteklemiştir.

İç ve dış talepte yaşanan bu talep artışı yeni kapasite yatırımlarını da özendirmiştir. 2021 yılının ilk üç çeyrek döneminde reel kesim yeni yatırımlarını, tevsiî yatırımlarını ve modernizasyon yatırımlarını önemli ölçüde artırmıştır. Son çeyrekte yaşanan finansal dalgalanmalar yatırımları yavaşlatmıştır.

2021 yılı boyunca dünyada ve Türkiye'de pandemi sonrası ekonomiye verilen destekler kademeli olarak azaltılarak sürdürülmüştür. Firmalar için uygun finansal olanaklar devam etmiştir. Destek kredileri ve benzeri finansal olanaklar tedricen azaltılmıştır. Finansman maliyetleri reel sektör için uygun seviyelerde gerçekleşmiştir. Para politikaları genişletici olmayı sürdürmüştür. Böylece firmalar üretim ve ihracat artışlarını finanse edebilecek finansman olanaklarına ulaşabilmıştır.

Türkiye'de yılın son çeyrek döneminde finansal dalgalanmalar yaşanmıştır. Türk lirası değer kaybetmiş, kredi faizleri yükselmiş, enflasyonda önemli bir artış gerçekleşmiştir. Bu gelişmelerden firmaların mali yapılarını ve karlılıklarını etkilenmiştir.

Bursa 250 Büyük Firma Araştırması 2021 yılında yukarıda ana unsurları belirtilen iç ve dış koşulları yaşamışlardır. Buna bağlı olarak firmaların 2021 yılı üretim, satış, ihracat ve istihdam performansları oldukça yüksek gerçekleşmiştir. Karlılıklar ile öz kaynak ve aktiflerde büyüme ile yaratılan katma değerde ise sektörler arasında farklı gelişmeler yaşanmıştır.

250 firmanın toplam iç ve dış satışları 2020 pandemi yılında yüzde 14,7 artmışken, 2021 yılında artış yüzde 62,8 olarak gerçekleşmiştir. Toplam satışlarda sıçrama yaşanmıştır. 250 firmanın üretimden net satışları ise 2020 yılında yüzde 17,7 artmışken 2021 yılında yüzde 53,6 yükselmiştir.

2021 yılında toplam satışlar ve üretimden satışlardaki artışın ana kaynağı iç ve dış talepteki yüksek artış olmuştur. Bir diğer önemli unsur ise enflasyon ve döviz kurlarındaki artışlar olmuştur. Yıl ortalaması TÜFE yüzde 19,60, yıl ortalaması ÜFE ise yüzde 43,86 olmuştur. Bu oranlar ile değerlendirildiğinde toplam satışlarda ve üretimden satışlarda reel olarak da uzun yıllar yaşanmayan yüksek artış gerçekleşmiştir.

Faaliyetler ile yaratılan katma değer 2020 yılında yüzde 21,0 büyümüşken 2021 yılında sıçrama göstermiş ve yaklaşık olarak dört

puan artış sergilemiştir. Firmalar 2021 yılında yüksek katma değerler yaratmıştır. Öncelikle toplam ve üretimden satışlardaki yüksek büyümeler yaratılan katma değerdeki artışa neden olmuştur. İkinci olarak ise firmaların katma değer büyüklüklerini belirleyen karlarda ve ücret ödemelerinde, yani faktör ödemelerinde yüksek artışlar gerçekleşmiştir.

250 firmanın karlarında 2021 yılında nominal ve reel olarak önemli artış yaşanmıştır. 2020 yılında yüzde 42,5 artan dönem karı 2021 yılında ise yüzde 137,7 gibi yüksek bir oranda yükselmiştir. Karların yüksek oranı artışında birkaç önemli unsur etkili olmuştur. Öncelikle yüksek satış hacimlerine ulaşılmış, firmalar yüksek kapasite oranları ile çalışarak ölçek verimliliği elde etmişlerdir. Firmalar faaliyet giderlerini etkin yönetmişlerdir. Bir önceki yıl kullanılan uygun faizli kredilerin finansman maliyetleri üzerindeki iyileştirici etkisi 2021 yılında da devam etmiştir. Firmalar uygun fiyatlarla temin ettikleri girdileri kullanarak yaptıkları üretimleri özellikle yılın ikinci yarısında küresel alanda yayılan enflasyonun etkisi ile yüksek ürün fiyatları ile satışa çevirmiş, kar marjları yükselmiştir.

Karlardaki artışa bağlı olarak öz sermayelerde nominal ve reel olarak büyümeler yaşanmıştır. 2020 yılında yüzde 22,3 büyüyen öz sermaye toplamı 2021 yılında yaklaşık olarak üç puan artış sergilemiştir. Öz sermaye büyümesi ile net aktif büyümesi 2021 yılında birbirlerine çok yakın gerçekleşmiştir. Firmalar büyümelerini öz kaynakları kadar gerçekleştirmiş ve finansal açıdan sağlıklı bir büyümeyi tercih etmiştir.

Bursa en yüksek ihracat yapan ilk üç şehirden biridir. Küresel koşullar ve ihracatın yapıldığı sektörlerdeki özel gelişmeler nedeniyle 250 firmanın 2019 yılı ihracatı yüzde 8,6, 2020 yılı ihracatı ise yüzde 14,2 daralmıştı. 250 firmanın ihracatı 2021 yılında ise yüzde 26,9 yükselmiştir. Bursalı firmalar küresel ticaretteki hızlı büyümeyi, pazarlardaki talep artışını ve Türkiye'ye yönelik ilave tedarik talebini iyi değerlendirmiştir.

2020 yılında yüzde 2 oranında azalan istihdam, iç talepte ve ihracatta yaşanan büyümelere bağlı olarak 2021 yılında yaklaşık olarak yedi puan artış sergilemiştir. Firmalar kapasite kullanım oranlarındaki ve üretimdeki artışa bağlı olarak çalışan sayısını arttırırken, ilave yatırımlar da istihdam artışını desteklemiştir.

2021 yılında Bursa 250 Büyük Araştırması içerisinde yer alan firmalar içeride ve dışarıda oluşan uygun koşulları olumlu değerlendirmiş ve ölçülen hemen tüm göstergelerde reel büyümeler gerçekleştirmiştir.

TABLO 3: 250 FİRMANIN TEMEL MALİ GÖSTERGELERİNDEKİ GELİŞMELER

Temel Mali Göstergeler	2017/2018 Değişim Yüzde	2018/2019 Değişim Yüzde	2019/2020 Değişim Yüzde	2020/2021 Değişim Yüzde
Toplam Satışlar	27,2	11,1	14,7	62,8
Üretimden Satışlar	31,1	10,5	17,7	53,6
Katma Değer	46,6	-9,2	21,0	-
Dönem Karı	29,0	-1,5	42,5	137,7
Öz Sermaye	30,0	18,4	22,3	-
Net Aktifler	25,4	14,2	25,5	-
İhracat	0,6	-8,6	-14,2	26,9
Ücretli Çalışanlar	9,2	-0,6	-1,8	-

"-" Toplam verilerinin gizli olması sebebiyle sektöre ilişkin oran açıklanmamaktadır.

250 FİRMA İÇİNDE SEKTÖR DAĞILIMLARI SINIRLI DEĞİŞİKLİKLER GÖSTERDİ

250 firmanın sektör dağılımları da dünya ve Türkiye'de yaşanan yeni koşullardan ve gelişmelerden etkilenmiştir. Buna bağlı olarak sektörler içindeki firma sayılarındaki değişimler 2021 yılında daha sınırlı gerçekleşmiştir.

250 kuruluş içinde en çok firma yine otomotiv yan sanayi sektöründe yer almaya devam ederken sayı 7 firma azalmış ve 61 olarak gerçekleşmiştir. Otomotiv sektöründe iç ve dış talepte yaşanan gerileme otomotiv yan sanayi firma sayısının azalmasına neden olmuştur. Ana sanayideki firma sayısı da 1 adet azalmıştır. Tedarik ve talep sıkıntıları ile elektrikli araçlara geçişin yarattığı belirsizlik sonucu otomotiv sektörünün 250 içindeki firma sayıları uzun yıllar sonra 2021 yılında azalmıştır.

2021 yılında 250 firma içindeki sektörlerin firma sayılarında en büyük artış metal sektöründe gerçekleşmiştir. 250 içindeki metal sanayi firma sayısı 5 adet artarak 18'e yükselmiştir. Metal sanayinde 2021 yılında yüksek bir büyüme yaşanmıştır. Ayrıca metal fiyatlarında da yüksek artışlar gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak metal sanayinde firmaların satışlarında üç haneli büyümeler gerçekleşmiştir.

Tekstil sektörü 2021 yılında yurtiçi ve yurtdışı talepteki önemli artıştan olumlu etkilenmiştir. Perakende sektöründe açılmalar, hazır giyim sektöründe canlanan talep ve ev tekstilinde artan gereksinimler sonucu tekstil sektörü 2021 yılını büyüme ile kapatmıştır. Tekstil sektörü Türkiye'ye yönelik ilave tedarik talebinde de olumlu etkilenmiştir. 250 firma içinde tekstil sektörünün firma sayısı 2 adet artarak 45 olmuştur.

Hazır giyim sektörü firma sayısı ise 7 ile değişmemiştir. İhracatta yüksek büyüme ve iç talepteki hızlı geri dönüşe karşın 250 içindeki firma sayısı değişmemiştir.

TABLO 4: 250 FİRMA SEKTÖR DAĞILIMLARI

Sektörler	2020 YILI FİRMA SAYISI	2021 YILI FİRMA SAYISI	ARTIŞ/AZALIŞ
Ağaç, Orman Ürünleri ve Mobilya	7	6	-1
Çevre ve Geri Dönüşüm	5	6	1
Çimento, Toprak Ürünleri ve Madencilik	5	6	1
Ekonomik İlişkiler ve Finans	3	4	1
Elektrik-Elektronik	1	1	0
Enerji	5	5	0
Gıda, Tarım ve Hayvancılık	30	30	0
Hazır Giyim	7	7	0
Hizmet, Eğitim ve Danışmanlık	3	4	1
İnşaat	4	3	-1
Kimya	3	4	1
Lojistik	3	3	0
Makine ve Teçhizat	17	18	1
Metal	13	18	5
Otomotiv Ana Sanayi	4	3	-1
Otomotiv Yan Sanayi	68	61	-7
Perakende Ticareti	22	19	-3
Plastik	6	7	1
Sağlık	1	0	-1
Tekstil	43	45	2

2021 yılında 250 içinde firma sayısı değişmeyen bir diğer sektör gıda, tarım ve hayvancılık sektörü olmuştur. 250 içindeki firma sayısı 2020 yılında 4 adet artarak 30'a yükseldikten sonra 2021 yılında aynı sayı korunmuştur. Gıda fiyatlarındaki artışlar ve gıda tüketimindeki ürün değişimleri sektör üzerinde sınırlayıcı etki yapmıştır. Yine tarım ve hayvancılık sektöründe de üretim maliyetlerindeki yüksek artışlar sektörleri olumsuz etkilemiştir.

Bursa 250 Büyük Firma Araştırması içerisinde yer alan makine ve teçhizat sektörünün firma sayısı 1 adet artarak 18 firmaya yükselmiştir. Küresel tedarik zincirlerindeki değişim, yurtiçinden tedarik, yakından tedarik ve üretim güvenliği eğilimleri ile makine ve teçhizat yatırımlarında yurtiçi ve yurtdışında yüksek artışlar gerçekleşmiştir. Makine ve teçhizat sanayi bu ana eğilimden 2021 yılı boyunca olumlu etkilenmiştir.

Kimya ve plastik sektörleri de 2021 yılında yurtiçi ve yurtdışından artan bir talep ile karşılaşmıştır. Petrol ve doğalgaz fiyatlarında ve dolayısıyla kimyasal ürünler ve plastik ürünler fiyatlarında da önemli artışlar olmuştur. Bu gelişmelere bağlı olarak 250 içinde kimya ve plastik sektör firmaları sayısı 1 adet artmıştır.

Ağaç, orman ürünleri ve özellikle mobilya sanayi Bursa için özel önem taşıyan sektörlerdir. 2021 yılında 250 içinde bu sektörlerden firma sayısı 1 adet azalmış ve 6'ya inmiştir.

İç talepte yaşanan toparlanmaya ve geri dönüşe karşın 2021 yılında 250 firma içinde yer alan perakende firma sayısı 3 adet azalmış ve 19 olarak gerçekleşmiştir. Perakende sektörü talepteki artışa karşın ürün fiyatlarını diğer sektörlerle göre daha sınırlı ölçüde artıramamıştır. Toparlanmaya rağmen pandemi öncesine dönüş henüz sağlanamamıştır.

İnşaat sektöründe küçülme 2021 yılında da devam etmiştir. Buna bağlı olarak 2021 yılında 3 firma 250 içine girmiş ve firma sayısı 1 adet azalmıştır. Pandemi sonrası sürdürülebilirlik konusu daha da önemli hale gelmiştir. Buna bağlı olarak çevre ve geri dönüşüm sektöründen 250 firma içine giren sayısı 1 artmış ve 6'ya yükselmiştir. Lojistik, enerji ve elektrik-elektronik sektörlerindeki firma sayıları 2021 yılında değişmemiştir.

BURSA 250 BÜYÜK FİRMA ARAŞTIRMASINDA YER ALAN FİRMALARIN ASLİ İŞLERDEN ELDE ETTİKLERİ KÂRLILIKLARI VE FAVÖK ORANI YÜKSELDİ ANCAK SEKTÖRLER ARASINDA FARKLI EĞİLİMLER ORTAYA ÇIKTI

Firmaların mali performanslarının ölçülmesinde asli işlerden elde ettikleri karlılık önemli bir göstergesi haline gelmiştir. Böylece hem firmaların asli işlerdeki performansı daha açık görülmekte hem de diğer olası maliyet unsurlarına ve risklere karşı ne kadar güçlü olduğu hesaplanmaktadır.

FAVÖK göstergesi firmaların faiz ödemeleri, amortisman ve vergi ödemeleri öncesi elde ettikleri karı göstermektedir. FAVÖK büyüklüğünün net satışlara oranı FAVÖK oranını vermektedir. Bu oranın yüksek olması firmaların asli işlerinde teknik ve mali olarak daha başarılı olduklarını göstermektedir.

Bu itibarla 250 firma çalışmasında firmaların FAVÖK büyüklükleri ve net satışları toplulaştırılarak sektörlerin ortalama FAVÖK oranları 2017 yılından itibaren hesaplanmaktadır. Aşağıdaki tabloda sektörlerin ortalama FAVÖK oranları 2019, 2020 ve 2021 yılları için karşılaştırmalı olarak sunulmaktadır.

Genel olarak 2021 yılında da firmalar öncelikle çekirdek işlerine ağırlık vermişler ve öncelikle üretim maliyetlerini kontrol altında tutmaya çalışmışlardır. Ancak tedarik endişeleri ile daha yüksek stoklar ile çalışılmıştır. Emtia ve girdi fiyatlarındaki artışlar da karlılığı şekillendiren bir diğer unsur olmuştur. Firmalar faaliyet giderlerini de azami kontrol etmeye çalışmışlar ve tasarrufa yönelmişlerdir. İşgücüne yönelik olarak sağlanan desteklere kademeli olarak son verilmiştir.

Tüm bu gelişmeler ile 250 firmanın FAVÖK oranı (net satışlara) 2021 yılında yüzde 14,05 olarak gerçekleşmiştir ve geçen yıla göre 3,32 puan artmıştır.

Araştırmada yer alan sektörlerin FAVÖK oranları 2021 yılında farklı eğilimler göstermiştir. 2021 yılında on bir sektörde FAVÖK oranları artarken, altı sektörde gerilemiştir. Sektörlerdeki farklı satış, tedarik, stok, fiyat gelişmeleri sonucu FAVÖK oranlarında da farklılıklar ortaya çıkmıştır.

İmalat sanayinde 12 sektörün FAVÖK oranları yer almaktadır. 2021 yılında 8 sektörün FAVÖK oranı artmıştır. Otomotiv ana sanayi, makine sanayi, metal sanayi, kimya sanayi ve gıda sanayi FAVÖK oranlarında önemli artışlar olmuştur.

Otomotiv ana sanayinde FAVÖK yüzde 6,84'ten yaklaşık olarak üç puan artış sergilemiştir. Makine sanayi FAVÖK oranı yüzde 10,66'dan yüzde 15,53'e çıkmıştır. Metal sanayinde oran yüzde 15,95'ten yüzde 19,74'e yükselmiştir. Gıda, tarım ve hayvancılık sektöründe oran yüzde 9,27 iken yüzde 15,07 olmuştur.

Kimya sanayinde FAVÖK yüzde 17,04'e ulaşmıştır. Tekstil sektöründe FAVÖK oranı 0,67 puan artarak yüzde 20,28 olmuştur. Çimento ve toprak ürünleri sanayinde FAVÖK oranı 2020 yılında yüzde 0,01 iken 2021 yılında yüksek bir artış yaklaşık olarak 10 puan artış sergilemiştir.

Otomotiv yan sanayi, hazır giyim sanayi, ağaç ve orman ürünleri sanayi ile elektrik ve elektronik sanayinde ise FAVÖK oranları 2021 yılında bir önceki yıla göre gerilemiştir.

250 firma içerisinde yer alan imalat sanayi sektörlerinin asli işlerine ağırlık verdikleri, 2021 yılında oluşan iç ve dış koşulları göreceli olarak iyi değerlendirdikleri ve karlılıklarını arttırdıkları görülmektedir.

İnşaat sektöründe FAVÖK oranı 2021 yılında gerilemiştir. Sektör 2021 yılında da küçülme yaşamıştır. Sektöre sağlanan pandemi desteklerinin de sona ermesi sonucu FAVÖK oranı yüzde 10,96'dan yüzde 7,25'e inmiştir.

Enerji sektöründe 2021 yılında maliyetler önemli ölçüde artmıştır. Buna karşın fiyatlamaya mekanizması içinde maliyet artışları fiyatlara yeterince yansıtılmamıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde Bursa 250 Büyük Firma Araştırması içinde yer alan enerji firmalarının FAVÖK oranları 2020 yılında yüzde 9,27 olmasına karşın 2021 yılında yaklaşık olarak 4 puan gerileme göstermiştir.

Hızla gelişmekte olan bir sektör olarak çevre ve geri dönüşüm sektöründe ise FAVÖK oranı 2021 yılında yükselmiş, ancak ortalamanın altında kalmaya devam etmiştir.

Perakende ticaret sektörü 2021 yılını açılmalar ve geri dönüşler ile yaşamıştır. Maliyet artışları ve başta kira olmak üzere pandemi desteklerinin sona ermesi ile sektörde yükler artmıştır. Perakende sektörü artan maliyetleri yükselen enflasyon içinde fiyatlarına yansıtmaya çalışmıştır. Bu gelişmelere bağlı olarak 250 içinde yer alan perakende sektöründe FAVÖK oranı 2021 yılında yüzde 5,63'ten yüzde 6,43'e yükselmiştir.

Lojistik sektörü 250 içinde en yüksek FAVÖK oranına sahip olmaya devam etmektedir. Sektörde FAVÖK oranı 2020 yılında yüzde 35,75 iken 2021 yılında yüzde 36,10 olmuştur.

TABLO 5: 250 FİRMA FAVÖK GÖSTERGELERİ

Sektörler	FAVÖK/NET SATIŞLAR YÜZDE 2019	FAVÖK/NET SATIŞLAR YÜZDE 2020	FAVÖK/NET SATIŞLAR YÜZDE 2021
KİMYA SANAYİ	12,35	14,89	-
TEKSTİL SANAYİ	12,34	19,61	20,28
OTOMOTİV YAN SANAYİ	11,94	14,67	14,32
AĞAÇ VE ORMAN ÜRÜNLERİ SANAYİ	10,77	13,51	12,49
MAKİNE SANAYİ	10,67	10,66	15,53
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK	10,52	9,28	15,07
METAL SANAYİ	9,53	15,95	19,74
PLASTİK SANAYİ	7,94	14,85	14,88
OTOMOTİV ANA SANAYİ	5,83	6,84	-
HAZIR GİYİM SANAYİ	5,31	8,70	6,74
ÇİMENTO VE TOPRAK ÜRÜNLERİ SANAYİ	0,33	0,01	-
ELEKTRİK-ELEKTRONİK	4,63	4,97	3,42
İNŞAAT SEKTÖRÜ	8,31	10,96	7,25
ENERJİ SEKTÖRÜ	7,92	9,27	-
ÇEVRE VE GERİ DÖNÜŞÜM SEKTÖRÜ	7,50	6,15	10,92
PERAKENDE TİCARET	8,28	5,63	6,43
LOJİSTİK SEKTÖRÜ	35,29	35,75	36,10

"-" Toplam verilerinin gizli olması sebebiyle sektöre ilişkin oran açıklanmamaktadır.

FİRMALAR NELER YAPMALI

Firmalar önümüzdeki dönemde de asli işlerine ve FAVÖK karlılıklarına öncelik vermeye devam etmelidir. FAVÖK oranlarının artırılması için öncelikle daha nitelikli ve katma değerli ürün yelpazesine geçiş gerekmektedir. Standart ürünlerin üretimi yeterince katma değer ve kar yaratmamaktadır. Standart ürünlerin rekabet alanından inovasyon, tasarım ve teknoloji içeren ürünlerin üretimine geçilmelidir.

Teknoloji faaliyetleri, inovasyon ve markalaşma her koşul içinde firmaları ayırtıracak unsurlar olmaya devam etmektedir. Teknolojik yenilikler küçüme ve kriz dönemlerinden çıkışta rakiplere karşı avantajlar sağlayacaktır.

Üretimde ölçek kullanımı ve kaynak verimliliği çok önemli hale gelmiştir. Girdilerin tedarikinde güvenlik ve fiyat dalgalanmalarına karşı risk yönetimi öne çıkarılmalıdır. Yüksek emtia ve girdi fiyatları kalıcı gibi görünmektedir. Bu nedenle en az fire ile çalışmak önemli olmaktadır.

Enerji fiyatları ve maliyetleri de tüm dünya genelinde yüksek kalmaya devam edecektir. Bu nedenle enerji verimliliği de çok önemli gelmiştir. En az enerji tüketimi ile en yüksek üretim sağlanmalıdır.

Yeşil üretim kaçınılmaz bir öncelik haline gelmiştir. Dijitalleşme de paralelinde sürmektedir. Tüm iş süreçleri yeşil ve dijital hale getirilmelidir.

İşgücü maliyetleri de daha hızlı yükselmektedir. Küresel enflasyon ile çalışanlar yaşam maliyeti krizi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle enflasyona karşı koruma sağlayacak ücret artışları da sürekli hale gelmektedir. Firmalar kaçınılmaz olarak bir yandan otomasyona ağırlık verirken diğer yandan işgücü verimliliğini artırmalıdır. İş süreçleri ve organizasyonlar daha yalın hale getirilmelidir.

İş süreçlerinde iş birlikleri ve ortaklıklar da etkinlik ve verimliliği artıracak bir yöntem olarak kullanılmalıdır. Özellikle organize sanayi bölgelerinde ortak girdi ve hizmet kullanımları yaygınlaştırılmalıdır.